

מלוא כל העולם

כבודו...

■ האם נכתב הקצות כספר הלכה?
■ חתי נקלט החיבור גם אצל גדולי פולניה?
■ איך הפך קצות החושן לאבן יסוד בלמוד העיון הנשיבית?

לקט שיחה נרגשת עם הגאון רבי שאול אלתר שליט"א ראש ישיבת שפת אמת על דרכו הייחודית של הקצות החושן שנתקבל בכל בי מדרשא

הרב מ. ברמן

זכה רבינו הקצות החושן למה שלא זכרו כה רבים מגדולי הדורות האחרונים, ששפתותיו מתרחשין בבי מדרשא תמידין כסדרם, בכל עיר ופלך, ובכל החוגים והעדות מהווה ספרו 'קצות החושן' ספר יסוד ללומדים, והוא לחם חוקו של כל בן עליה. להבנת שרש וסיבת הדבר עד כמה שידינו משגת, פנינו למעונו של אחד ממרכיצי התורה שידם רב להם בעומק הלימוד, הגאון רבי שאול אלתר שליט"א ראש ישיבת שפת אמת, שיאיר זקרו על דמותו המיטמרת של רבינו בעל קצות החושן.

'אין ספק כי ספרו של רבינו בעל הקצות החושן, זכה לתהודה רבה בעיקר בשל הלשון הבהירה שנכתבו בו הדברים בהרחבה בלשון ברורה' - שח בפנינו הגאון רבי שאול אלתר שליט"א - 'למשל בעניני הלכה מקובל אצל הדיינים, שבמקום בו נחלקו הקצות החושן והנתיבות המשפט, ההלכה היא כמו הנתיבות המשפט, אבל זה בעיקר בדברי הלכה, שהנתיבות המשפט אכן כתב חיבורו בעיקר על דברי השו"ע ומפרשיו להבינם עד תומם, אבל הקצות החושן לא נכתב כספר הלכה, אלא כספר בהיר בסוגיות החור"מ לפי סדר השו"ע'.

לוצר החכמה

החיבור הרי נכתב על סדר השו"ע, הרי הוא מובא בגליון השו"ע בעקבות כך...

הגר"ש אלתר: ישנה טעות שרשית בענין, רבים חושבים כי הכניסו את הקצות החושן בשל היותו ספר הלכה על השו"ע, אבל אין זה נכון כלל ועיקר, כי בעוד הנתיבות הינו מפרש מקומי על הש"ך והסמ"ע, לכן הכניסוהו על גליון השו"ע, ובהיותו שהוא משיג הרבה על ספרו של הקצה"ח, לכן ראשי שו"ע וילנא ראו לנכון להכניס אף חיבור זה על גליון השו"ע, אבל אלו שני סוגי ספרים, כי הנתיב"מ הוא ספר שנועד בעיקרו להסביר ההלכה. ואילו הקצות החושן עיקרו ספר יסוד על עומק הסוגיות, וכפי שאכן לאחרונה ערכוהו על מסכתות הש"ס, הוא אכן יכל לחבר את ספרו על המסכתות ולא נצרך ליקע של ההלכה בטור ושו"ע, כי זוהי רק המסגרת שכתב עליה את החידושים, בלשון מאד בהירה ומפורטת. דומני, שזוהי הסיבה להצלחת החיבור בכל שדרות הציבור, כמעט קשה למצא חיבור שכזה, אפילו ספרו השב שמעתתא שהוא מעיד בדברי הקדמתו שחיברו בגיל צעיר קודם היותו בר מצוה, הינו הרבה פחות בהיר ויותר מפולפל, כי בספרו קצות החושן הוא עמל בכחירות להסביר בלשון בהירה וצחה את עומק הסוגיות מראשיתן

ועד תומם, ובכך אף ישנה עדיפות על ספרו האבני מילואים, שהוא יותר נסוב על דברי השו"ע, ומתייחס להסביר בעיקר מפרשי השו"ע. דבר נוסף וייחודי קיים בחיבור זה, כי האחרונים האחרים כמו הפנ"י ועוד מסבירים את הסוגיא, ולא ניתן ללומדם כנושא בפני עצמו, ואילו את ספרו ניתן ללמוד כנושא לבד, כי הוא מביא את כל הענין מצד עצמו וניתן ללמודו לבדו, כשדבריו בנויים היטב סביב הסוגיות, ונכתבו בלשון בהירה ויסודית מאד כפי שכתב בהקדמתו שמחק הרבה מפלפוליו, מה שאינם קרובים במרחק האמת. בענין זה אוכל לציין דבר מענין, שכידוע הברוך טעם השיג רבות על דברי הקצות החושן, ובאחד הפעמים השיג עליו וכתב שידבריו רחוקים ממרחק האמת, באומרו שזה נראה יותר כפלפול ואינו כיתר דבריו שהעיד עליהם בהקדמתו שהם קרובים במרחק האמת.

שטר שלום זכר!?

0234547

בשיחתנו המאלפת, שאלנו את הגר"ש אלתר שליט"א, אם זכור לו פעם שהתעמק בדברותיו של הקצות החושן, ולא זכה להבינם, לאור הישרות והבהירות שהוא מייחס לדברותיו.

רבי שאול משיב לנו בחיך, שגם אם נתקשה בדבריו, אין זה משום שדבריו היו קשים ללימוד, כי דבריו תמיד היו בהירין וברורים. אך הוא נזכר כי בעודו נער צעיר, והוא הורגל לעיין בספרו של הקצות החושן וללמוד בו, כפי שאביו כ"ק הפני מנחם זצוק"ל היה מחנכו בלימודו כל הימים.

באחד הימים למדתי קצות החושן בסימן ל"ג, וכדרכו במספר פעמים הוא מביא מעשיות שהתרחשו עמו, ומביא שם מעשה בשטר 'שלום זכר'... חשבתי לעצמי שלבטח הוא מתכוין שטר על שלום זכר, הנעשה לכל תינוק הנולד בשבת הראשונה להיוולדו, ומיד הסתקרנתי איך יתכן שכותב אדם שטר שלום זכר, הרי תמיד הוא נעשה בשבת, ואין כותבין כלל בשבת...

כנער צעיר לא ידעתי ביאורו של המושג, ורק לאחר מכן התברר לי, כי המדובר בשטר שאבי הבת כותב להביא חלק מירושתו לבנות כמו לבניו, אלא שבעוד שגדולי הפוסקים קראו לשטר זה שטר 'חצי זכר' להראות שנתן לבנות חצי מנכסיו כמו הזכרים, הקצות החושן קרא לשטר זה 'שלום זכר' מלשון שלימות, כאילו מחלק את ממונו בשלימות לכל בניו ובנותיו. ואז נודע לי שזהו שטר התחייבות שהוא דן בפרטיו.

מהי הייחודיות של הקצות החושן שנקרא בפי רבים כספר עיקרי בלמדנות? הגר"ש אלתר: מפורסם מה שאמרו בטעלו כי השדות סביב נשמו קצות החושן מרוב שלמדו זאת, יש בעמקות שבו משהו מאד מיוחד להיטיב עומק העיין בסוגיות הנלמדות. אצלינו בישיבה עשינו חבורה מיוחדת כשרצינו ללמוד עם בחורים בינוניים ומוכשרים לקדם, היינו עושים חבורה ללימוד משותף בספר קצות החושן וקונטרס הספיקות, ודרכו ניתן להשחיל העמקה ובהירות בעומק העיין, והוא אכן פותח פתח נרחב לאפיקי הלמדנות.

הדבר מובן, כי הקצות החושן בחיבורו אינו מחפש את החריפות אלא את ההבנה היסודית הראשונית, וזה מתאים לכל אחד, הפשוטים יהנו מעצם דבריו, והמופלגים והמעמיקים יותר יוכלו להבחין בעומק דבריו שמובלעים בתוככי דבריו הבהירים, ולעתים בשני מילים הוא מבליע דברים עמוקים ביותר, למרות שניכר הדבר שהוא כתב זאת רק לתחילת ההבנה, ולא חיפש את הגג על גג, כמו בחיבורו של רש"י, שמחד נראה פשטן בביאורו, אך כולם יודעים עד כמה ניתן להעמיק בדבריו ללא גבול.

איך היה היחס של גדולי ישראל ורועי החסידות לחיבורו המיוחד?

הגר"ש אלתר: בפולניה אהבו יותר את הפלפול ולכן היו רק מיעוט שחיפשו הבנה עמוקה והשתמשו בקצות החושן, אבל לאחר שהתפשטה שיטת הלימוד בהבנה עמוקה וסברא ישרה, רכש ספרו קנין נצח גדול בקרב כל גדולי הדורות.

יש תשובות רבות באבני מילואים להתיר עגונות, וחלקם אבדו, וניכר מקרבם שהיה גדול, וגדולי דורו העירכוהו עד מאד, ושלחו לו תשובות מגדולי דורו, אפילו הדברי חיים כותב עליו הפלגות גדולות. החי' הרי"ם שהיה אחרי מביא אותו רבות בספרו גם על חו"מ וגם על הגמרא.

מסופר, שכאשר הגיע הספר לידי הגאון האדיר רבי משולם איגרא אב"ד פרשבורג, הוא עבר עליו מהחל ועד כלה במשך כמה שבועות, עד שמתוך תפיסתו המהירה קלט בהבחנה נכונה את דרך לימודו של הקצות החושן בהבנת דברי התלמוד והראשונים ודרכי חידושו, וכל הספר היה שגור על פיו. משבא פעם הקצות החושן לפרשבורג, ונכנס עם ספרו אל המרא דאתרא רבי משולם, היו השנים מפלפלים בדברי תורה, ובכל פעם שביקש בעל ה'קצות' לפתוח בתירוק לקושיה שהועלתה על ידי רבי משולם, נענה לו רבי משולם: 'ודאי דעתו של הרב לתרץ כך וכך'... הדברים שנאמרו על ידי המארח הגדול היו טבועים על אדני יסודותיו בקצות החושן' חלק

ראשון, ולכן בתחילה נהנה האורח מדבריו, אך אחרי שהדבר חזר חלילה כמה פעמים, חלשה דעתו של הקצות החושן מכך, והוא אמר: 'אם כן לשם מה אני עמל לחבר חלק שני לספרי, יאמר נא לי מר עתה מה בכוונתי לחדש מסימן ר' בחושן משפט והילך, ואדפיס מיד את ספרי'...

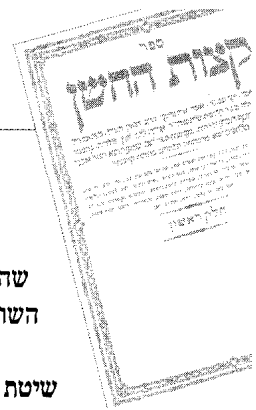
רבי משולם נוכח בכך שגרם לחלישות דעתו של שר התורה שלא במתכוין, ומיהר לבקש את סליחתו תוך התנצלות, כי מרוב חיבתו לספרו ניסה את כוחו בדרך לימוד זו, ובודאי עדיין הוא רחוק מלחדש את חידושו בדינים אלה שנכתבים מתוך עמל תורה שאין דומה לו. רבינו גם התפייס לו מיד, אך בכל זאת קיבל עליו רבי משולם מאז להתענות כל ימיו בשני וחמישי, שכן נכשל שלא במתכוין בציעורו של שר התורה ואיש אשר קדוש יאמר לו.

אין ספק כי הספר נעשה למחנך לכל צורב בעולם התורה, אך את מעמדו הרם והנישא קיבל ה'קצות' בתוך היכלי הישיבות שבליטא רוסיה, ומני וואלוז'ין 'אם הישיבות' עד ימינו אנו, לא זז בני התורה מחבבו - תופעה מעניינת ביותר, אך היא אירעה גם עם עוד שניים מענקי דורו, הגאונים הקדושים רבי עקיבא איגר וידידו רבי יעקב מליסא בעל 'נתיבות משפט', שלשתם חיו ופעלו במדינת גאליציה, אך ספריהם מצאו את גאולתם השלמה דוקא בישיבות ליטא המפורסמות, למרות כל המרחקים וההבדלים שבין יהודי שני הארצות, נעשו חיבוריהם של גדולי תורה אלה לספרי היסוד של כל מבקשי החכמה, ובעמודי התווך לבנין אשיותם של גדולי הלומדים צורכי דרבנן בדורות הבאים.

בשיחה עם הגר"ש אלתר שליט"א, ניכר בעליל כי שבילי הקצות החושן נהירין לו עוד מצעירותו, וזאת למרות שהוא נודע כאחד מרבני ליטא, וספריו אינם בסגנון הלימוד הפלפולי, שהיה שגור רבות בעבר בקרב בית אדמורי"י גור, וזאת ביקשנו לדעת מכלי ראשון, מדוע באמת שגורה היא האמירה בפי רבים - כי אם מאן דהוא חפץ להיהפך ללמדן, עליו להתעמק בספרו של רבינו בעל קצות החושן, יותר מכל חיבור אחר של גדולי דורו והקודמים להם.

'הסיבה לכך' פורט בפנינו רבי שאול - 'כי את הספר נתיבות המשפט למשל צריך ללמוד תחילה בכדי להבינו את השו"ע והנו"כ ויש פסק הלכה, ולכן קשה מאד ללמודו לבד, ואילו חיבורו של קצות החושן כה בהיר וברור שניתן לישב עליו ולהתעמק בו ממושכות. ויש בו משהו מיוחד שהוא ספר קל וברור, כי בעוד שללמוד מערכה גדולה של רעק"א צריך להחזיק ראש בכל ענין, וזה לא קל לכל אחד, ובעוד שלימוד הספר מחנה המשיך בעמוד 17

חלוא כל העולם כבודו...

המשך מעמוד 14

אפרים למשל, גם הוא מפתח מאד את ההבנה, אך הוא נכתב בקצרה ובלשון שתומה המקשה על הלומד, חיבורו המיוחד של הקצות החושן ניתן להתחיל ולגמור הלימוד, ולקבל אמות מידה למדיניות, וקשה למצא חיבור מקביל ברמה שכזו. בנוסף, הוא מבאר היטב את הדברים וניתן לגשת לכך בלי ידיעה מקיפה בסוגיא, וכך רבים וטובים מתחברים ללימוד ספר זה, ומקבלים ממנו אורחות משכיל בתלמודם.

מעבר לכך ראוי להוסיף ולומר שהיו לבטח לא מעט סיבות רוחניות שהביאו להצלחת חיבורו, כמו שידוע מה שסיפרו שהיה חוזר בתשובה כל פעם קודם הלימוד.

מענין שדוקא בחיבורו קבעו בישיבות רבות סדרי לימוד קבועים יותר מחיבורים אחרים... האמנם?

הגר"ש אלתר: מן החזו"א זיע"א כתב באגרותיו, שכן תורה אמיתי ניכרת השפעתו על הסביבה, ולכן אין ספק שמסגרת הישיבה שבה ישנם סדרים מיוחדים באופן וצורת הלימוד, זה מחזק מאד את ההתמדה. אך זה ודאי שלימוד העיון, קשה מאד להגיע לעמקות בו מבלי שתהיה הכוונה ועזרה בישיבה, כי התענוג הגדול בלימוד התורה הוא בעיון. וככל שמעמיקים יותר בספרי הראשונים שהם העיקר בהבנת התלמוד, ונדמה לי שקשה מאד בימינו לבני הישיבה ללמוד כך בעיון, ולא יהיה לו את הסיפוק כראוי מתענוג לימוד התורה. אך העיקר הוא החשיבות של החידוש שיכול לדבר על כך עם חברים מקשיבים שיתפללו עמו, כמו שכתב רבינו יונה והביאו הקצות החושן מדברי ר"י אחיו שם, שהעיקר שילמד עם חברים מקשיבים בישיבה.

ובישיבות בהיות והם בנויות מכמה רמות של לומדים, שכן קשה לבנות ישיבה שכולה תהיה ברמה אחת של תלמידים, לכן כשיש לא אחת במסגרת הישיבה מגוון סוגי בחורים מכמה רמות מישכל ולימוד, דומני שהדרך הראויה ביותר, היא לתפוס את שביל הזהב המרכזי, שמחד ימצאו בו ענין גם הבחורים המצוינים, אך מאידך גם הפחותים מהם יבינו היטב את הנאמר ויתחברו לדברים.

בכדי לעודד את המצוינים שחיפשו וביקשו יותר, וזה דבר שנשנה לנו במקורות, שהרי אלף נכנסים להוראה ואחד מיני אלף יוצא מהם ת"ח נפלא, והרי מסגרת הישיבה לא יכלה להעניק להם זאת, לכן אני יצרנו מסגרות קטנות נפרדות, שבהם למדנו עם קבוצות קטנות של בחורים מובחרים, נושא מסוים - בספר קצות החושן, ובמסגרת זו השתדלנו להרבות עיונה של תורה בעומק הלימוד, וכך הם צמחו והתעלו בלימוד התורה ועיונה.

ניתן לומר ששיטת הלמדנות ניכרת היטב בין בתרי חיבור זה?

הגר"ש אלתר: די להביט כיצד הגרעק"א מביא את דבריו, וכן רבים אחרים, כדי להבין שדברותיו הם אבני יסוד בשיטת הלמדנות. בעיקר כשהוא נשען ונתן משקל גדול לדברי הראשונים עליהם הוא הסתמך, וכפי שהתבטא אחד מראשי הישיבות שאת הרשב"א שהקצות הביא וזכר, גם אני זכרתי, אבל את ההבנה שהוא הבין את דברי הרשב"א במתק לשונו, לזה לא זכיתי להגיע...

ואכן מי שמחפש למדנות צרופה ובהירה, אין כמו הקצות החושן מתאים לכך, ויש הרבה חידושים שמקבילים בבני דורו, ומבחינים בשוני שנכתבו הדברים בחיבורו לעומת חיבורי חבריו. כך לדוגמה חידושו המפורסם על תנאי שלא הותנה עם כל הלכות התנאים, שצריך לקיים זאת מדין שכירות, וניתן לתובעו בבי"ד שיעשה כן, הדברים מובאים אף בדברי אחרים, אך הוא מבאר היטב בבהירות, כשהרצאת הדברים זוהי המעלה הראשונה בהבנת הדברים. אינני זוכר עוד חיבור שכתוב בבהירות כה מיוחדת כספרו הייחודי.

שהוא היה גם כהן וגם השופט שהיה בימיו.

האם ניתן להגדיר את שיטת לימודו של הקצות"ח?

הקצות"ח עצמו בהקדמתו למשוכב נתיבות מגדיר בעצמו כי הוא עומד על דקי העיון ומתרחק מהפלפול ומינה את אחיו בעל קונטרס הספקות לבקר את ספרו מפלפול.

הבהירות שבדבריו וההדגשה היתירה של ביקוש האמת ושל הידור הדברים זו שיטת לימודו כפי ראותנו.

רק רציתי להוסיף שהגאון הדברי חיים מצאנז צוק"ל אמר שהקצות יראתו קדמה לחכמתו והעידו שהוא עצמו למד בדבקות בספר הקצות לפני תקיעת שופר בראש השנה.

כיצד התייחסו רבותינו ראשי הישיבות בדור הקודם לקצות"ח?

לאו דוקא בדור הקודם גם בדורות קודמים כבר גדולי דורו התפעלו מספרו ולמדו ממנו כמו רבי משולם איגרא. בהיכלי הישיבות מאד נתקבל ספרו בברכה ומקובל בשם מרן הגר"ש שקאפ צוק"ל שהיה בקיא בדברי הקצות החושן בעל פה ואמר שבשונה מדברי רבי עקיבא איגר שלא משאיר מקום להרהר אחריו אצל הקצות החושן יש מקום להוסיף בבחינת תן לחכם ויחכם עוד.

מרן הגר"א פינקל זצ"ל בהסכמתו ל"טבעת החושן" של הגאון הגדול רח"פ שיינברג זצ"ל מתבטא על הקצות שהוא סידר את דרך הלימוד העיוני והיו עוד רבים מראשי הישיבות שקבעו לימוד בקצות החושן ודברו עליו בהערכה מרובה.

מהו היחודיות של ה"שב שמעתתא"? מנהג היה בישיבות ליטא ללמוד בליל שבועות את הקדמת השב שמעתתא מכיוון שהוא מדבר שם על האדם ומביא מכל דברי חז"ל לפי סדר א' ב' הקדמה מאד יסודית. לעצם הספר שב שמעתתא הוא כותב בהקדמה שחיבר חיבור זה בצעירותו והספר הוא מאד מסודר על סוגיות בעיקר של ספקות ורוב וחזקה.

ראוי מאד לקבוע לצעירי הלומדים קביעות לימוד בספר שב שמעתתא שזה מיישר את השכל ואת הסברה הנכונה ונותן ידיעות נרחבות באותם סוגיות.